

КРАЙ В ЕПОХУ ДИКТАТУР

Віктор Савченко (Одеса), доктор історичних наук, професор кафедри історії України Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського

«МАЙОРЧИК» ЗНАЙШОВСЯ. «СПРАВА» ВБИВЦІ Г. КОТОВСЬКОГО МЕЙЄРА ЙОСИПОВИЧА ЗАЙДЕРА

Під час пошуків нових документів у фондах Державного архіву Одеської області мені зовсім випадково до рук потрапила справа вбивці Г. Котовського «Майорчика» Зайдера [1]. Саме того «Майорчика», про долю якого часто слідуючи вигадкам «очевидців», я писав у своїх книгах [2]. Тоді я вважав, що «Майорчик» був «підозрілою людиною» та «власником будинку розпусти», шахраєм. Але знайдена справа казала про зовсім іншу історію... «уявний товариш Мішки Япончика» «Майорчик» - Мейєр Зайдер, судячи з офіційних документів, виявився «енергійним» членом РКП(б)-КП(б)У з 1920 року.

Переді мною зовсім тоненька «справа» (Ф. 4. оп. 2. Спр. 1408, заповнена 6 жовтня 1921 р.), кілька сторінок, здавалося з мінімальною інформацією, але головне, з власноручною автобіографією М. Зайдера. З цієї «автобіографії» випливає, що «Майорчик» прагнув більше приховати, ніж розповісти членам партійного контролю про події свого життя, що проводили «чищення» своїх лав восени 1921 р. В автобіографії «Майорчик» не вказує свого місця народження, дати та року народження (що дуже дивно для подібного документа), але ясно, що «Майорчик» вже довгий час жив в Одесі. Він стверджує, що він «син робітника» (дуже корисне походження при більшовиках), що «працював в Одесі в Бельгійському товаристві електриків до революції». «Бельгійське товариство електрики» в Одесі починає свою активну діяльність у 1908 р. спорудженням в Одесі двох електричних станцій та цілого «електричного господарства» на Пересипу. Одна електростанція мала забезпечувати електроенергією елек-

тричний трамвай, друга - електричне освітлення міста. В Одесі в цей час працювала Школа електротехніків, можливо, М. Зайдер саме у ній здобував освіту (цікаво, що М. Вінницький, «Мішка Япончик», теж певний час, до свого арешту, вчився на електрика). Подібна інформація може дати нам приблизні роки народження «Майорчика» - між 1890 та 1895 рр. На фото, після арешту у 1925 р., йому далеко за тридцять.

Тіло Г. Котовського через 4 години після вбивства;
М. Зайдер, фото серпня 1925 р.

Далі «Майорчик», знову без жодної дати, вказує, що «був у Червоній Гвардії Одеси». Одеська Червона Гвардія поставала, як «добровільна робоча дружина для охорони заводів від грабіжників та охорони міста від погромників», але вже з жовтня 1917 р. перетворилася на «кубло революційних експропріаторів». Відомо, що Г. Котовському належив Значок Одеської Червоної Гвардії №1443 та посвідчення до нього 1923 р., як «колишньому десятнику Молдаванського району Одеси».

М. Зайдер пише, що «...при відступі 1918 року залишився в Одесі, арештований потрапив до в'язниці 1½ місяця. При наступі Григор'єва мене звільнено». З цього випливає, що

«Майорчик» не був у лідерах одеської Червоної Гвардії, тому що вони майже всі евакуювалися з Одеси до ще «червоного» Криму ще в першій половині березня 1918 р. Якщо він був звільнений при вступі до Одеси бригади червоного отамана Григор'єва (6-8 квітня 1919 р.), то сидів він в одеський в'язниці із середини лютого 1919 р., саме коли були заарештовані молодці «Япончика» та «підпілля» більшовиків. Але в автобіографії М. Зайдер не каже ані про (навіть мінімальну) допомогу «червоному» підпіллю або Г. Котовському, ані про власні подвиги та участь в акціях проти інтервентів та білогвардійців... мабуть, арешт стався «за бандитизм», що досягнув апогею в Одесі на початку весни 1919 р..

Але дуже дивно, що раптом, не знаходячись у «партії» та не маючи ані військової освіти, ані військового досвіду, він отримує (з власних слів) високу військову командну посаду в «червоній» Одесі... З чого б це? Він пише: «...формував особливий зведений полк де я був командиром, що був перейменований на «Чорноморський матроський» невдовзі «переданий у командування одному з матросів Стародубову за вказівкою Домбровського»... Після того, як командиром став «матрос Стародубов», М. Зайдер «залишився в полку зав. зброєю» та «виступив на петлюрівський фронт».

3-ю Українську армію Червоної Армії було створено наказом командуючого Українським радянським фронтом 15 квітня 1919 р., командармом був призначений М. Худяков, йому підлягав військовий комендант міста Одеси та одеського порту В. Домбровський. Цей комендант, створивши «особисті» комендантські частини, займався стягненням контрибуції «з одеської буржуазії», очоливши «Комісію з оподаткування заможних класів». 11 червня 1919 р. в Одесі стався «гармидер Домбровського» - арешт коменданта, роззброєння його частини, що привели до стрілянини в місті [3]. Тобто командиром «полку», за непрямыми даними, «Майорчик» міг бути з середини квітня до початку червня 19-го, коли під час Григорівського заколоту спішно та без всякого контролю більшовицька влада збирала будь-які «надійні» частини для оборони міста (в той же час в Одесі почав формуватися 54-й полк «Мішки Япончика»). У неопу-

блікованих спогадах А. Терчинського є така фраза: «Мішка Япончик та Мейер Ерн з'явилися до радянської влади та отримали санкцію і ресурси на загони» [4, арк. 3]. Можливо, що таємничий Мейер Ерн - це Мейер Зайдер (до речі Мейер Зайдер у 1919 р., судячи з радянських документів, цілком не відома постаць).

Приблизно між 12 – 17 червня 1919 р. відбулося так зване «повстання матросів-стародубівців», про яке йтиметься далі. Матрос-анархіст Стародуб, як ми вже знаємо, командував загоном зведеним чорноморських моряків, що дислокувалися на Великому Фонтані. Цей загін став ядром Чорноморського батальйону на чолі все з тим самим Стародубом, що складався з 465 червоноармійців та 33 осіб комсоставу. Під час відправлення на «петлорівський» фронт до складу 45-ї радянської дивізії цей загін був реорганізований у полк. Білогвардійський контррозвідник К. Устинов писав про цей склад цього полку: «Матроси не визнавали ніякої над собою влади і розпоряджалися самостійно, незалежно від Ради робітничих депутатів. Командир однієї матроської роти своїми розбоями наводив жах. Його вирішили для безпеки видалити з Одеси на фронт, він відмовився і вступив у бій із червоноармійцями, які намагалися роззброїти його роту» [4]. «15 червня в Одесі відбувся виступ Чорноморського матроського революційного полку матроса Стародуба. Це повстання було придушене за кілька годин, і бунтівний полк, терміново під конвоєм, був занурений в ешелони і відправлений на «петлорівський фронт».

Але є й інші факти – 17 липня 1919 р. на фронті петлорівці здійснили наступ на полк Стародуба, який відпочивав без бойової охорони біля Томашполя та Вапнярки і розгромив його. Залишки полку в паніці втекли з фронту, Стародуб здався в полон «петлорівцям». 18 липня у пресі з'явилося повідомлення, яке стосується дезертирів, від Надзвичайного Революційного Трибуналу Ради Оборони Одеського округу отримано телеграму: «...ганебні зрадники Чорноморського полку Стародуба відкрили фронт противнику і боягузливо біжать у тил у напрямку Вапнярка - Роздільна - Одеса. Наказую всім ЧК і залізничним ЧК

затримувати, заарештовувати дезертирів по лінії залізниці і доставляти в найближчі військові частини для переказу суду, щоб злочинна зрада не залишилася безкарною. -дезертирів зазначеного полку для передання суду Голова Чрезре-втрибуналу» [5].

27 липня 1919 р. в одеських «Известиях» з'явився список розстріляних за постановою одеської Ради Оборони, дев'ять страчених були матросами полку Стародуба. За іншими да-ними, вбили їх раніше і до моргу довели 8 тіл: «Остання партія трупів, привезених у морг із ЧК, були матроси-«ста-родубці», розстріляні в ніч із 24 на 25 липня ц.р. у кількості 8-ми душ. Мабуть, ця страга була скоєна раптово за потре-би і самими співробітниками ЧК. Заздалегідь про неї нічого не знали. Принаймні ніхто не повідомив попередньо морг про необхідність приготувати труни, і тому наказ негайно відвезти трупи на цвинтарі не міг бути виконаний» [6].

Але про свою позицію в червневому «стародубському» повстанні М. Зайдер не пише, скоріш за все, він не був в Оде-сі в цей час, тому зміг уникнути покарання. Виходячи з «ав-тобіографії М. Зайдера», він перейшов до лав бригади Г. Ко-товського, що утримувала фронт поруч с ділянкою полку Стародуба: «...і я зі своєю майстернею (як «завідувач зброєю» полку - авт.) та помічником перейшов у другу бригаду Ко-товського 45 дивізії, де працював до відступу на Північ».

Далі за текстом «автобіографії», не зрозуміло, чи відсту-пив М. Зайдер «на північ», наприкінці серпня 1919 р., разом із бригадою Котовського. Наймовірніше з тексту випливає, що він залишився в Одесі... інакше участь у боях вересня 1919 – лютого 1920 р. у складі «котовців» була би компле-ментарним «бонусом» для більшовика та обов'язково потрапила до «автобіографії». Але чому «ад'ютант Котовського» не бі-жить разом із ним «на північ»? В той же час М. Зайдер вка-зує: «Я був призначений ад'ютантом комбрига Котовського і до сьогодні числюся». Важко сказати, до якого часу нале-жить це «призначення» - до літа 1919 р., коли він ще розшу-кується як «стародубовець», або до 1920 р., коли «Майорчи-ку» вдалося вступити до лав РКП(б): «в партію вступив у 1920 році»?

Непросте це було заняття – вступати до правлячої партії – до «червоного нового дворянства», навіть самому Г. Котовському це вдалося тільки з четвертого разу, а в 1920 році він, Г. Котовський, не зміг здолати цю вершину. Але з «автобіографії» зрозуміло, що у 1921 р. «Майорчик», був вже «ад'ютантом Котовського» (ні в кого з «комісії чищення» це не викликало сумнівів). Він пройшов «чищення» пильних партійних органів та чекістів, був рекомендований до продовження перебування в лавах РКП(б)-КП(б)У як «енергійний комуніст».

В той же час низкою авторів та «свідків» Майорчик розглядався у 1922 – 1925 рр. як «начальник охорони Перегонівського цукрового заводу» (завод працював під контролем 2-го корпусу Г. Котовського) або як «порученець Г. Котовського». Зрозуміти статус «Майорчика» неможливо без короткого екскурсу у біографію його «шефа» – «червоного героя громадянської війни» Г. Котовського. Народився Григорій Іванович Котовський в 1881р. у містечку Ганчешти, Кишинівського повіту, в сім'ї механіка гуральні, що належала князю Манук-Бєю (князь довгий час був покровителем юнака-сироти Григорія). Свою біографію Г. Котовський постійно фальсифікує, вказуючи різні роки народження – 1887-й чи 1888-й, стверджує, що походить «з дворян» (але у радянських енциклопедіях читаємо – «з робітників»). Насправді, батько його походив «з міщан міста Балти», але після революції, коли приналежність до дворянства лише шкодила людям, Г. Котовський, вказував в анкетах, що його батько походив «з дворян», що його дід був «полковником Кам'янець-Подільської губернії». Про факт омолодження Григорія Івановича на 6 - 7 років, про те, що Г. Котовський народився у 1881 р., стало відомо лише після його смерті. В анкетах для вступу до комуністичної партії Г. Котовський вказував уявний вік, приховуючи кримінальні таємниці своєї юності... і національність вказував неіснуючу – «бессарабець». Ні батько, ні мати Г. Котовського ні до молдаванів, ні до «бессарабів» себе не відносили.

У 1903 р. Г. Котовський обрав для себе шлях злочинця, у 1906 р. став визнаним лідером бандитського світу. Він бере участь у нальотах, сам організує бандитську зграю. Г. Котовський сидів у «грабіжницькому коридорі» Кишинівської в'язниці,

де, за його ж словами, утримувалися «вершки злочинного світу», мав наколки на обличчі, які вказували на «бандитську масть», прийняв прізвисько «отаман Адський». У жовтні 1916 р. в Одесі відбувався суд над «отаманом Ада». Знаючи, що йому неминуче загрожує страта, Г. Котовський повністю покаюся у сповіді на суді. Виправдовувався він тим, що «не робив жодного фізичного насильства тому, що завжди з любов'ю ставився до людського життя». Благов Григорій відправити його «штрафником» на фронт, де він «з радістю загине за царя»... Проте в жовтні 1916 р. його було засуджено до повішення Одеським військово-окружним судом. Після оголошення вироку Г. Котовський закидав царську канцелярію та державні структури проханнями про помилування: «...поставлений своїми злочинами перед лицем ганебної смерті, вражений свідомістю, що йдучи з цього життя, залишаю після себе такий жахливий моральний багаж, таку ганебну пам'ять і відчуваючи жагучу, пекучу потребу і жагу виправити і загладити скоєне зло... відчуваючи в собі сили, які допоможуть мені знову відродитися і стати знову в повному і абсолютному сенсі чесною людиною і корисною для своєї Великої Вітчизни, яку я так завжди гаряче, пристрасно і беззавітно любив, я наважуюсь звернутися до Вашої Величності і уклінно благаю врятувати мені життя». Страта була відкладена, а згодом замінена на довічну каторгу.

Лютнева революція 1917 р. відкрила ворота в'язниць для «політичних» революціонерів, що були звільнені вже 3-7 березня 1917 р. Але Г. Котовський, як карний злочинець, продовжував знаходитися за ґратами. Тільки 5 травня 1917 р. Г. Котовський був умовно звільнений, під тиском Советов та «лівих журналістів», за умовою негайного «видворення» до штрафбату на фронт Першої світової. Г. Котовський воював у частинах російської армії Тимчасового уряду з червня по жовтень 1917 р. А далі його затягнула «бунтарська стихія», але він ще не визначився: до більшовиків або до лівих есерів його більше тягне. Був в житті Г. Котовського і ганебний полон у білогвардійців і несподіване таємне звільнення...

У документах радянського підпілля Одеси (березень 1918 – квітень 1919 р.) ім'я Г. Котовського не зустрічалося, не має

про нього згадок і у більшовиських партійних джерелах... На цій підставі Г. Котовському було відмовлено у відновленні його «партійного стажу» з 1917 р. або з 1918 р., йому було відмовлено у «партійному квитку» у 1919 и 1920 роках. Партійна комісія, яка зібралася у 1924 р., зробила висновок, що співпраця Г. Котовського з партією більшовиків розпочалася лише з весни 1919 р. За одними даними, в останній місяць французької окупації Одеси Г. Котовський перебував у місті, за іншими — у партизанському полку григорівців або у партизанских частинах придністровських партизан.

Майбутній «котовець» О. Гаррі так описує свої враження від першої зустрічі з Г. Котовським в Одесі в останні дні французької окупації: «Переді мною сидів чи то циркач, чи то маклер із чорної біржі» [6]. У своїх мемуарах він датував цю зустріч січнем 1919 р., хоча згодом твердив (на допитах в ДПУ), що у січні 1919 р. перебував у Києві. Ймовірно, що зустріч О. Гаррі та Г. Котовського сталася у другій половині лютого 1919 р. (за півтора місяця до повернення радянської влади у місто). О. Гаррі твердив, що Г. Котовський був «керівником бойової дружини підпільного Ревкому». Це перша згадка про революційну діяльність Г. Котовського, саме в Одесі, верогідно, що з початку 1919 р. Г.Котовський перебував в Одесі та «надавав послуги» більшовицькому підпіллю (подібні послуги, в цей час надавав і «Мішка Япончик»). У мемуарах А. Рекіса «Очерки одесского подполья» є кілька слів про Г. Котовського, що весною 1919 р. останній діяв у терористичній групі Самуїла Зехцера (біжав з тюрми навесні 1919 р.), якому обласний комітет довіряв вбивство провокаторів та вибухову справу [7, арк. 10, 38, 43].

Цікаво, що цей самий О. Гаррі літом 1919 р. став «ад'ютантом» Г. Котовського, а «Майорчик» в цей час був десь у «темряві». О. Гаррі був призначений до бригади Г.Котовського помічником комісара, згодом став керівником штабу бригади, пройшов з Г. Котовським бойовий шлях з липня 1919 до середини 1921 р., але жодного разу, на допитах в ДПУ, О. Гаррі не згадує про «Майорчика» (М. Зайдера) як «ад'ютанта» Г. Котовського або бійця 2-ї кав. бригади. В той же час О. Гаррі став «першим джерелом» розповіді про «будинок розпу-

ти», в якому була явка підпілля і де саме «ховався» від білогвардійської контрозвідки Г. Котовский. О. Гаррі вказує, що будинок розпустити тримав М. Зайдер: «контрозвідка білих його арештувала, катувала, намагаючись почути імена підпільників». М. Зайдер нікого не видав, тому, за словами О. Гаррі, Г. Котовський вважав себе його боржником [8].

У біографії Г.Котовського дійсність так переплелася з вигадкою, що у другій половині 1918 - на початку 1919 р. доводиться констатувати «повну темряву», у якій сам автор міфів часто й успішно ховався. Тільки в середині квітня 19-го року, після встановлення радянської влади в Одесі, Г. Котовський отримує першу офіційну радянську посаду – військкома Овідіопольського військового комісаріату (під його командою опинилося 12 багнетів), а вже у жовтні 1922 р. він стає командиром 2-го кавалерійського корпусу. Це було високе призначення, яке підняло його до Олімпу «радянської еліти». Відбулося воно завдяки дружній підтримці М. Фрунзе, який став у 1922 р. «другою людиною» в УРСР – заступником голови Ради Народних Комісарів УРСР, командувачем військ УРСР та Криму.

1922 рік в Україні – рік затвердження нової економічної політики. З'явилися бізнесмени-непмани, стали «крутитися» великі гроші, створюватися капітали з повітря. «Начальники»-більшовики почали займатися «конвертацією влади у гроші», і Г. Котовський також «вдарився у бізнес». У районі Умані, де було ядро корпусу, комкор узяв у найм цукрові заводи, обіцяючи постачати цукром Червону Армію. Він намагався контролювати постачання м'яса армії на південному заході УРСР. При корпусі було створено військово-споживче товариство з підсобними господарствами та цехами: шили чоботи, костюми, ковдри. Військово-споживча кооперація кінного корпусу влаштувала облави на диких собак, що «утилізувалися» миловарним та шкіряним заводами корпусу: із «собачого матеріалу» виготовлялися мило, шапки, взуття. При дивізіях були радгоспи, броварні, м'ясні крамниці...

Г. Котовський створив та контролював млини у 23 селах, організує переробку старого солдатського строю у вовняну

сировину. Солдатська безплатна праця використовувалася на заготівлі сіна та збиранні цукрових буряків, які вирушали для цукрових заводів корпусу, що на рік виробляли до 300 тис. пудів цукру. Хміль, що вирощувався у радгоспі «Рєя» (підсобне господарство 13-го кав. полку корпусу), купували купці з Чехословаччини на 1,5 млн золотих руб. на рік. Район, де стояв корпус, став неконтрольованою «республікою Котовією», де діяв лише один закон — воля Григорія Івановича. Одеська газета «Молва» (у грудні 1942 р.) назвала Г. Котовського «напівдільцем».

У липні 1925 р. Г. Котовський із сім'єю відпочивав у 20 км від Одеси у закритому військовому пансіонаті (15 окремих будиночків, кожен на сім'ю командного складу РККА) на березі Чорного моря. До моїх рук потрапили унікальні спогади колишніх піонерів 20-х про піонерське вогнище в піонерському таборі «Лузанівка», на якому, за кілька годин до своєї загибелі, побував Г. Котовський. Очевидці розповідали, що за день до цієї події в табір, на розкішному «опелі», що належав Г. Котовському, завітав «Майорчик», щоб домовлятися про приїзд свого «шефа» до піонерів. Пізніше, увечері наступного дня, «Майорчик» супроводжував свою майбутню жертву у «Лузанівці». Піонери запам'ятали, що у «ад'ютанта Майорчика», який всією своєю поведінкою показував, що був дуже близький до Г.Котовського, був фотоапарат, він робив колективні фото «Котовського з піонерами». Шикарний френч та галіфе «Майорчика» доповнювала величезна кобура маузера [9].

Приблизно о 22:30 Г. Котовський і «Майорчик» повернувся до Чабанки, де на них вже чекали накриті столи, з нагоди від'їзду Г. Котовського з відпочінку, червоні командири, що жили по сусідству, влаштували урочисті проводи. Дружина Г. Котовського, Ольга Петрівна, згадувала останню гулянку чоловіка в Чабанці: «Були гучні промови та тости, але Котовський був байдужим і надзвичайно нудним. Години через три (приблизно о другий годині ночі – авт.) стали розходитися. Котовського затримав старший бухгалтер Центрального управління військово-промислового господарства, який щойно приїхав до нього. Я повернулася додо-

му сама і готувала ліжко. Раптом чую короткі револьверні постріли — один, другий, а потім — мертва тиша... Я побігла на постріли... Біля кута головного корпусу бачу розплатане тіло Котовського обличчям до землі. Кинулася до пульсу - пульсу немає...» [10].

Газети повідомляли: «У ніч із 5 на 6 серпня 1925 року, на околицях Одеси, у військовому селищі Чабанка був застрелений Григорій Іванович Котовський». За спогадами сина Г. Котовського (під час вбивства, трирічної дитини): «...після того, як батька внесли на веранду, а мама залишилася біля тіла одна, сюди вбіг Зайдер і, впавши перед нею навколішки, став битися в істеричі: «Це я вбив командира!...» Мамі здалося, що він поривався увійти до кімнати, де спав я, і вона, перегородивши шлях Зайдеру, крикнула: «Геть, мерзотник!» Зайдер швидко зник... Вбивця був схоплений на світанку». Той же син загиблого героя згадував, що Ольга Петрівна дуже добре знала «Майорчика».

Ким же «працював» у Г. Котовського М. Зайдер? Складається враження, що він був його «правою рукою» по темним бізнесовим операціям і разом з цим «рядженим козачком» приставленим ДПУ слідкувати за «підозрілим героєм». Начальник особливого відділу 2-го корпусу Чорнобільський, вже після трагедії, твердив, що М. Зайдер «...ніколи в корпусі не користувався навіть мінімально добрим до нього ставленням», що він «ад'ютантом» Г. Котовського ніколи не був, а «використовувався для кур'єрських обов'язків» [11, 19]. Про М. Зайдера з 1925 р. почали нести «бо зна що»: що, раніше в Одесі у нього був кабачок «Не ридай», що він здав свою дружину в будинок розпусти, продавав жінок до будинків розпусти Стамбулу; і в той же час, що в нього в Одесі у 1925 р. була квартира «не за коштами», що його дружина «лікуватися від ожиріння». Казали та писали, що він був «головним по реквізиціях» у корпусі, або корпусним членом вербувальної комісії, або «коневодом», або директором (адміністратором) цукрозаводу, який підлягав корпусу, що він «у Тирасполі авантажував вагони і звідти збував на Подоліі харчі» [12].

Офіційна версія вбивства не повідомлялася, але в народ, була чутка про те, що Г. Котовського застрелив його влас-

ний ад'ютант «Майор» або «Майоров». Свідків трагедії було достатньо – приблизно 15 відпочиваючих. Усі вони чули звук пострілу, але ніхто не бачив убивцю та сам момент замаху. У спогадах дружини Г.Котовського наявні кричущі нестикування – вона прибігла на постріл через 20-30 секунд після пострілів, тіло знайшли за 20 метрів від будиночка, де до того знаходилася. Вона (медик – за фахом) вказує, що чоловік вже був мертвий (куля малокаліберного пістолета пробила аорту), але агонія після такого поранення тривала б не менше 5 хвилин. Виникає питання – можливо, Г. Котовського вбили раніше (на 5-15 хвилин) та за 100 метрів від будинка, в темних кущах на крутому березі моря, а полім тіло підкинули до будиночка та інсценували постріли? До речі, пострілів, як пише син Г. Котовського, було три, а не два, як пише його дружина. Під час похорон на голові Г. Котовського, біля правого вуха, була помітна вогнепальна рана. Однак слідство твердило, що Г. Котовського вразила одна куля, що була випущена із жіночого нагана, що був згодом, при арешті, виявлений у «Майорчика». Дуже дивно, що вбивця, не сховав головний доказ – зброю вбивства, а кілька годин зберігав її в кишені, під час своєї «мандрівки» з Чабанки до Одеси. Крім того, у «Майорчика» був в той вечір Маузер, але він скористався жіночим наганом... Ще один «конфуз» організаторів вбивства: за однією «офіційною» версією, вбивцю «Майорчика» негайно було заарештовано... за іншою «офіційною» версією, що згодом стала головною, «Майорчика» заарештували, коли він вранці спокійно йшов із Чабанки до Одеси.

Начальник Одеського губвідділу ДПУ Л. Заковський із професійним хірургом виїхали до Чабанки вже о 4 годині ранку. Така спритність можлива в тому випадку, якби Л. Заковський вже знав про «підготовку» злочинного акту (постріли пролунали між другою та третьою годинами ночі). Вже 6 серпня тіло Г. Котовського перевезли до Одеси. 7 серпня з Москви до Одеси виїхала група бальзаматорів на чолі з професором В. П. Воробйовим, що працювали над «мумією» Леніна. У колонній залі окружного виконкому до нього було відкрито доступ усім охочим. 11 серпня спеціальний

траурний потяг доставив труну Г. Котовського до Бірзули, на похорон прибули видні радянські воєначальники С. Будьонний та О. Єгоров, командувач військами Українського військового округу І. Якір.

Справу спочатку було передано до ДПУ, та анансувалося вбивство як політичне. На політичній нараді 2-го корпусу М. Фрунзе запропонував: «...незалежно від встановлення причини вбивства Котовського... вважаємо за необхідне висвітлити в пресі політичні версії, наприклад, підкуп сигуранцюю вбивці Майорова, для того, щоб підсилити підйом корпусу, також має АМСРР Бессарабії. Вбивця Майоров у всіх відношеннях цінності не являє, що підсилює доцільність його ліквідації як змовника. Просимо справу вбивці передати... Заковському для виконання цього важливого політичного завдання...» [13, С. 146].

Слідчий Одеського губернського суду Єгоров стверджував, що коли Г. Котовський проводжав гостей, з-за рогу показався «Майорчик» і вистрілив «...у групу тих, хто розмовляв. Знайомі Котовського, злякавшись пострілів, швидко пішли. Котовський кинувся до стрільця і перекинув його на землю. У цей час Зайдер вистрілив вдруге... Куля влучила Котовському в ліву частину грудей...»[14]. Дивно, що за столом зібралися бойові командири, які ризикували своїм життям не один раз, і вони розбіглися при появі одного озброєного «Майорчика?»

Чомусь згодом Л. Заковський цю справу повернув, як «карну» – вважаючи вбивство «побутовим», він запевняв, що Г. Котовський сам завдав собі поранення «по п'янці», проте цього ніхто не бачив. По Одесі чекісти розпоширювали чутки, що здогадуючись про «роман» своєї дружини з Г. Котовським, «Майорчик» вирішив упіймати їх «на місці злочину». Поїхавши у відрядження, «Майорчик» раптово повернувся і застав Г.Котовського в ліжку зі своєю дружиною. Розгніваний чоловік вихопив пістолет і, коли Котовський мав намір вистрибнути у вікно, зробив смертельний постріл. До кого Мейєр Зайдер ревнував Котовського? Згідно з деякими джерелами, дружина Зайдера та Григорій Іванович були коханцями. Ця романтична версія нічого спільного не мала з дійсними подіями.

Після арешту «Майорчик» повторював одне: що на нього «зійшло затемнення», що «...Котовський сам завдав собі поранення». У деяких джерелах зафіксовано, що Г. Котовський у п'яному стані накинувся на нетверезого М. Зайдера, який, злякавшись Григорія Івановича, вбив його зі зброї. У цих джерелах також зафіксовано, що і слідчі, і судді чудово розуміли, що Григорій Іванович помер в результаті п'яної сварки. «Майорчик» був у курсі всіх економічних справ Котовського, зокрема, можливо, знав історію білогвардійських грошей, що зникли разом із котовцями. Розглядалася й така версія – Г. Котовському не сподобався один із учасників застілля та спалахнула сварка. Г. Котовський заявив, що уб'є конкурента, що сподобався одній з відпочиваючих дам, яка раніше надавала знаки уваги «герою революції». Щойно Г. Котовський вихопив револьвер, на його руках повис «Майорчик», прагнучи запобігти кровопролиттю, і в запалі боротьби Г. Котовський випадково натиснув на курок свого револьвера... Слідчі дізналися від сусідів, що Зайдер у своєму дворі практикувався у стрільбі. Під час слідства та на суді «Майорчик» часто змінював свідчення... Він пропонував слідству ще одну версію про те, що між ним та Г. Котовським почалася особиста сварка, в руках «Майорчика» випадково опинився револьвер, Г. Котовський вихопив у нього цей револьвер, вдарив рукояткою револьвера М. Зайдера по голові, і в цю хвилину пролунав роковий постріл (чому на слідстві тоді казали про два-три постріли? – автор). Третя версія вбивці – він застрелив Г. Котовського з ревнощів...

О. Гаррі розповідав, що Г. Котовський, почувши про зловживання «Майорчика» у господарстві 2-го копрусу, визвав його до Чабанки, щоб «розібратися» [15]. Але свідчення піонерів про відносини Г. Котовського та «ад'ютанта Майорчика» за кілька годин до рокового пострілу, спілкування їх у піонерському таборі, вказують на дружні стосунки між ними («Майорчик» організував зустріч та фотографував присутніх). О. Гаррі вказував на подробиці вбивства, хоча сам не був присутній у Чабанці в цю ніч: «Котовський шпурнув його («Майорчика» - авт.) на землю та розірвав пап'єрний квиток. Такого знуцання Зайдер не витримав і

вихопив пістолет...» [16]. Тут нас може зацікавити те, що «ко-невод» та «бо зна хто» «Майорчик» у 1925 р. мав партійний квиток (про що вже йшла мова).

У 1937 р. ще один «свідок» - В. Шмерплінг, також не був присутній у Чабанці, писав: «Гості розійшлися. Котовський млявими кроками попрямував додому. Раптом один за одним пролунали два постріли...» [17]. В цьому творі вже згадуються «троцькістські виродки», що замовили вбивство, та вбивця, що «... приїхав до Чабанки із задалегідь обдуманною метою вбити Котовського».

Судовий процес над убивцею Г. Котовського відбувався в обстановці секретності, при зачинених дверях, у серпні 1926 р., лише через рік після смерті Григорія Івановича (досі історики не бачили документів слідства та суду над М. Зайдером). М. Зайдер зізнався у вбивстві: «за те, що він не підвищив мене по службі». Справу постаралися представити так, щоб вбивство виглядало як побутове, а не як політичне чи економічне. На суді «Майорчик» заявив, що вбив Г. Котовського тому, що той не підвищив його службовими сходами. З вироку було виключено пункти звинувачення у співпраці з румунськими спецслужбами. Зайдера було засуджено до 10 років позбавлення волі.

Син Г. Котовського вказував: «...готов сделать сенсационное заявление: гибель Котовского напрямую связана с именем Троцкого, а не Сталина, как считалось раньше. Отец был ярый антитроцкистом и последние 2 года жизни тесно сотрудничал с Фрунзе (был его замом). Отец должен был оставить командование корпусом и перебраться в Москву. Накануне отъезда из поселка Чабанка его убили выстрелом в упор. Дело об убийстве Котовского потребовал Фрунзе, но в октябре того же года он погиб при странных обстоятельствах на операционном столе... Дело передали снова в Одессу» [10].

Покарання М. Зайдер відбував у статусі «завідувача тюремного клубу», отримавши право вільного виходу з в'язниці до міста. У 1928 р., навіть не просидівши у в'язниці і трьох років, «Майорчика», за «зразкову поведінку», було звільнено умовно-дестроково. Але, «за легендою», три товариші Г. Котовського по службі, вирішили власноруч помсти-

тися «Майорчику» (про цю змову знала Ольга Котовська, яка звернулася до командира дивізії та політвідділу дивізії з попередженням). Але, зупиняти вбивць не стали... «Майорчик» був задушений у Харкові, його тіло було підкинута на рейки полотна залізниці, з ціллю зімітувати нещасний випадок, але потяг спізнився і тіло мерця знайшли передчасно. Вбивць (Г. Вальдмана, Стригунова та невідомого) засуджено не було, та їх ніхто і не розшуковав. Цікаво, що один із убивць - Григорій Вальдман, колишній професійний злодій-«ведмежатник», був близьким другом Г. Котовського, командиром ескадрону у бригаді Котовського та помічником командира полку кавкорпусу Г. Котовського. На початку 1930 р. Г. Вальдман був командирований владними структурами до США для вивчення промислового технічного досвіду, а скоріш за все - для «зовнішньої розвідки та терору».

У серпні 1926 р., до річниці загибелі Г. Котовського, одеський журнал «Шквал» (на 1-й сторінці) розмістив «багатомовний малюнок», присвячений Г. Котовському: на ньому був зображений вершник із піднятою шаблею, обличчя якого було сховано за головою коня. Таємний «прихований герой», що має таємниці у біографії та аємницю смерті? Можливо, Г. Котовського вбили приблизно через те, через що зараз вбивають банкірів, підприємців, корумпованих керівників... Можливо, Ф. Держинському (вищій партійній номенклатурі) набридли всілякі афери комкора Г. Котовського, а усунути його «без шуму» та галосу було вже неможливо: викриття його «вчинків» могли кинути тінь на всю партію.

Література:

1. Державний архів Одеської області (ДАОО). Ф. 4. оп. 2. спр. 1408.
2. Савченко В. А. Авантюристы гражданской войны. М. – Харьков: АСТ-Фолио. 2000. 380 ст.; Савченко В. Мишка Япончик и агаман Адский. Одесса: Оптимум, 2005. 226 с.; Савченко В. Котовский. М.: Эксмо. 2010. 256 с.
3. Капчинский О.И. «Окаянные дни» Ивана Бунина. М.: Вече. 2014.

4. ДАОО. Ф. 2, оп. 1. спр. 206.
5. Устинов С. Записки начальника контрразведки (1915-1920 гг.). Р. на Д., 1991.
6. Аргатюк С., Сапожников І. Повстання 1919 р. в Лівобережному Придністров'ї // Південний Захід. Одесика. Одеса. 2006, №2. с. 67-83.
7. ДАОО. Ф.2. оп. 2 спр. 1002.
7. Гарри А. Н. Рассказы о Котовском. М., 1959, 206 с.
9. Архів В. А. Савченка
10. Интервью Г. Г. Котовского. Я – Котовский // Аргументы и Факты. 2001. 2 января
11. Чорнобільський. Обличчя зрадника: про вбивцю // Шквал. Одеса, 1925. серпень.
12. Новохатский М. И. Путь в легенду. Кишинев. Картя Молдово-веняске, 1976; Шейдеман Е. Котовский. М., 1937.
13. Бажан О., Золотарьов В. Улюбленець «залізного Фелікса» (сторінки біографії комісара держбезпеки 1-го рангу Л. М. Заковського) // Південний Захід. Одесика. 2009, №7. с. 145-146.
14. Путь Котовского от партизанщины к коммунизму. Сб. ЦСО бессарабцев, 1926. С. 77.
15. Колодний Л. Революционер, репортер, заключенный: бурная жизнь советского журналиста Алексея Гарри // Московский комсомолец. 2021. 14 августа
16. Киянская О. И., Фельдман Д. М. Из истории журналистики конца 1920-х - начала 1930-х гг.: показания А. Н. Гарри // Вестник РГГУ. Серия «История. Филология. Культурология. Востоковедение». 2017. №7(28). С. 18-35.
17. Шмерлинг В. Котовский. М: Журналетоб, 1937.